

CENGİZ HAN'IN DEVLETİNDE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ETKİSİ VE KATKISI

İbrahim ONAY*

ÖZET

Dünya tarihi bakımından en dikkat çeken fetih hareketlerinden biri Moğol Hakanı Cengiz Han'ın 13. Yüzyılda gerçekleştirdikleri olmuştur. Çünkü Cengiz Han'ın kurduğu devlet çok kısa bir sürede dünyanın gördüğü en büyük kara sınırına sahip devlet haline gelmişti. Bu yönüyle Cengiz Han tarihin en çok ilgi çeken şahsiyetlerinden biri olmuştur. Cengiz Han Devleti tarihini araştıran her Türk tarihçisi orada Türk kültürüne ait unsurların varlığını kolaylıkla fark edebilir. Bizim bu çalışmayı yapma nedenimiz Moğolların Gizli Tarihi adlı eser olmuştur. Eserin Uygur alfabesiyle yazıldığı düşünülen aslı tam metin halinde bulunamamış ve Çin işaretleriyle yazıldığı anlaşılan Moğolca, "Manghol-un Niuça Tobça'an" 1946 yılında Ahmet Temir tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu eserin yazarı bilinmemekle beraber içindeki ifadelerden 1240 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. "Moğolların Gizli Tarihi", Moğollar hakkında yazılan pek çok eserin ana kaynağı hükmündedir. Bu eser Cengiz Han'ın kendi soyunu, hayat hikayesini, dini anlayışını ve hakimiyet düşüncesini anlatan en önemli kaynaktır. Bu kaynaktaki bilgiler dikkatle tetkik edildiğinde Cengiz Han devletinin Türk devletlerinin özellikle de Gök-Türklerin kültürel mirası üzerinde yükseldiği kolaylıkla fark edilecektir. Çalışmamızın temeli Moğol tarihi değil, Moğol tarihi içerisindeki Türk kültür unsurlarının varlığını ortaya koymaktır. Biz Cengiz Han'ın ırksal kökeni üzerinde tartışma yapmadan onu bir Moğol Hakanı olarak kabul ediyoruz. Fakat kurduğu devlet ve idealleri tamamıyla bir Türk devletidir diyebiliriz. Bu iddiamızı ispata çalışırken Moğolların Gizli Tarihinde nakledilen bilgiler ve kavramların kökenini ve Türklükle ilgisini anlatmaya ve açıklamaya çalıştık.

Bilindiği üzere Türkler ve Moğollar yüzlerce yıl birbirine yakın coğrafyalarda yaşamışlardı. Tarihin erken döneminde göçebe çoban olan Türkler hayvan yetiştiriciliği yaparak göçebe çoban olmuşlardı. Bu dönemlerde Moğollar ise avcı toplayıcı bir hayat sürmekteydiler. Daha sonra onlarda göçebe hayvan yetiştiricisi olmuşlardı. Hun çağında merkezi Asya'da Hun Hakanı Mete'nin "yay geren bütün halkları birleştirdim şimdi onlar Hun oldular" diyerek bahsettiği topluluğun içinde Moğol boylarının da var olduğunu düşünebiliriz. Gök-Türk ve Uygur döneminde de Türk kültürünün hemen yanı başında bulunan Moğollar kuvvetli tesir altında kalmışlardı. Cengiz Han döneminin Moğol kültüründe dini hayata dair pek çok unsur da Hun Gök-Türk ve Uygur devletlerinin bakiyesi hükmündedir. Tanrı inancının yanında, Şamanist uygulamaların varlığı, Atalar Kültü, Yer-Su Kültü gibi dinsel kavramlar da bu meyanda zikredilebilir. Toplumsal hayatta Şamanların oynadığı mühim rol, toplumun hayatı ve dünyayı kavraması da bu benzerliklerin toplumsal hayattaki yansımalarıdır.

* Dr. Sağlık Bakanlığı, El-mek: ibrahimonay06@hotmail.com

Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin birikiminden istifade eden Cengiz Han adı geçen devletlerin cihan hakimiyeti fikrini de iktibas etmişti. Bunun en belirgin ipuçları Cengiz Han'ın kendi soyunu Gök-Türk'lerin kutsal atası Borteçina'ya yani Bozkurt'a dayandırmasında görmekteyiz. Cengiz Han'ın kendini evrenin hakimi sayması ve bu hakimiyetinin meşruiyetini ilahi kaynaklara dayandırması Hun ve Gök-Türk devletlerinin özünde bulunan bir esastır. Tanrı anlayışının ve inancının Kağan'da temsil edilmesi, ayrıca bu inanışın kozmik unsurlarla takviye edilmesi düşüncesinin menşei de, Türk kökenlidir. Türk telakkisine göre Tanrı tarafından görevlendirilen Türk kağanı yeryüzünde Tanrının temsilcisi ve gölgesidir. Gökyüzünde nasıl bir Tanrı varsa yeryüzünde de bir Hakan olacaktır. Moğolca Tegri kavramının Türkçe Tengri'den geçtiği bilim dünyasında kabul gören bir düşüncedir. Moğollar Cengiz Han'ın bu dünyaya gelişini ilahi maksatların gerçekleştirilmesi inancına bağlarlar. Tıpkı Oğuz Kağan'ın doğumundan kırk gün sonra yürüyüp, av avlaması konuşması gibi, Cengiz Han'da doğarken elinde tuttuğu kan pıhtısıyla doğmuştur.

Moğollar devlet yönetimi ve teşkilatı konusunda da pek çok unsuru Türk kültüründen almışlardır. Cengiz Han'ın yasaları olarak bilinen Töresinin kaynağı da Türk kökenlidir. Yine aynı şekilde devlet yönetimiyle ilgili yasa, töre, ulus, bayrak, yasa gibi kavramların Türkçeden Moğolcaya geçtiği bilim adamlarınca iddia edilmektedir. Cengiz Han'ın devlet merkezi olarak Hun, Gök-Türk ve Uygurların başkenti Ötüken'i yani Türklerin kutlu vatanını seçmesi de bir tesadüf değildir. Bilge Kağan'ın Orhun abidelerinde Türk milletine vasiyet ettiği "Ötüken ormanı memleket tutulacak yer imiş" nasihatini Cengiz Han dinlemiştir. Siyasi ve jeopolitik gerekçelerin yanında Ötükenin koruyucu ve gözetleyici gücünden de yararlanmak istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Hakimiyet, Şamanizm, Devlet, Ötüken

EFFECT AND CONTRIBUTION OF GENGHIS KHAN'S STATE ON TURKISH CULTURE

ABSTRACT

One of historically most attention-gripping conquest actions in the world includes ones realized by Genghis Khan, the Mongol Sultan, in 13th century. State founded by Genghis Khan became a state having biggest territorial boundary in the world in a very short time. In this respect, Genghis Khan was one of most attention-gripping historical personalities. Each Turkish historian, who researches history of Genghis Khan's State may notice presence of any elements of Turkish culture easily there. Reason of that we should conduct this study is the work "The Confidential History of the Mongols." It is supposed that the work was typed in the Uyghur alphabet, and its complete original text was not found. It is understood that it was typed in Chinese marks. The work "Manghol-un Niuca Tobca' in Mongolian was translated by Mr. Ahmet Temir into Turkish in 1946. Although this work is anonymous, it is understood that it was typed in 1240 based on the expressions in it. The Confidential History of the Mongols is main source of numerous

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012*

works typed on the Mongols. This work is the greatest source that describes race, life history, religious belief and domination opinion of Genghis Khan. When any information in this source shall be reviewed carefully, it shall be noted easily that Genghis Khan' State would rise on heritage of Turkish state and especially of the Gokturks. Our study reveals not Mongol history, but presence of any elements of Turkish culture in Mongol history. We accept Genghis Khan as a Mongol Sultan without discussing his ethnic origin. But, we may say that the state founded by him is a Turkish state completely by considering its goals. While we try to prove our assertion, we have tried to describe and explain origin and connection of the information and concepts transmitted in "The Confidential History of the Mongols" with the Turks.

As known, the Turks and Mongols have lived for hundreds of years in near geographies. The Turks, who were nomad shipmen in early periods of the history, dealt with stockbreeding. In those periods, the Mongol lived as hunters. Then, they were also nomad stockbreeders. We may also suppose that there were Mongol clans in community in Central Asia in Hun era that Mete, the Hun Sultan described and said "I combined all spring-drawing communities. Now they were Huns." Also in Gokturk and Uyghur periods, the Mongols placed immediately near Turkish culture were under their powerful effect. Most facts of the Genghis Khan period with in the Mongol culture with respect to religious life are encountered in Hun Gokturk and Uyghur states. Beside the God belief, presence of any Shamanist practices and religious concepts such as Ancestor Cult, Ground-Water Cult arte addressed. Critical role played by the Shamans in social life, life and world perception of the community are also reflections of these similarities on social life.

Genghis Khan, made advantage of accumulations of Hun, Gokturk and Uyghur states, also quoted the universe domination idea of the said states. We notice most apparent clues of this when Genghis Khan base his own race on Bortecina, the holy ancestor of the Gokturks, that is, Bozkurt. The fact that Genghis Khan saw himself as a ruler of the universe and based his domination on holy sources is a base of Hun and Gokturk states. The fact that the God understanding and belief are represented in Khan and also origin of the idea that this belief is supported cosmic elements are Turkish origins. According to Turkish tradition, Turkish Kahn designated by the God is a agent and shadow of the God in the earth. If there is a God in sky, there is also a Khan in the earth. The fact that the term "Tegri" in Mongol comes from the term "Tengri" in Turkish is an opinion accepted in the scientific world. The Mongols have based the fact that Genghis Khan came into the world on any holly goals. Just like Oguz Khan began to walk and hunt 40 days later than his birth, Genghis Khan was born with a blood clot held by Genghis Khan during his birth.

The Mongols took most facts on state management and organization from Turkish culture. Origin of the customs known as Genghis Khan's laws is also Turkish origin. Also it is asserted by scientists that the concepts related to state management such as law, custom, nation, flag, etc. are transmitted from Turkish language to Mongol language. It is not a fortuity that Genghis Khan chosen Otuken, capital city of the Huns, Gokturks and Uyghurs, that is, holy land of the

Turkish Studies

Turks as a state center. Genghis Khan adopted the advice “The Otuken forests is a place to be adopted as a motherland” bequeathed by Bilge Kahn to Turkish in the Orhon inscriptions. He desired to make advantage of protection and observation power of Otuken as well as political and geopolitical reasons.

Key Words: Domination, Shamanism, State, Sacred Capital (Otuken)

Giriş

Bilindiği üzere Türkler, tarihin erken dönemlerinden itibaren göçebe olarak yaşamışlardır. Bugün kısaca Moğolistan’dan Macaristan’a kadar uzanan geniş bozkır arazisi göçebe çoban olan Türklerin “bozkır kültürünü” vücuda getirdikleri saha olmuştur. Bu kültür tipini meydana getiren Türkler dini, içtimai, iktisadi sahada birtakım özellikler sergilemiş, bu coğrafyada birbirine benzer büyük devletler kurmuşlardır. Hun, Göktürk ve Uygur devletleri olarak bildiğimiz bu devletler kültürel ve maddi anlamda birtakım benzerlikler sergilemişler ve esasında herbiri kendinden önceki devletin kültürel mirası üzerinde yükselmiştir. Bozkır devletleri tarihine baktığımızda özellikle Gök-Türk çağına gelindiğinde teşkilatlanma kabiliyeti hayli yüksek, millet olma bilincine sahip, askeri alanda yetenekleri bulunan, kanun ve töresi gelişmiş bir toplumla karşı karşıya geldiğimizi söyleyebiliriz. Bu kültürel nedenlerle Kurat’ın ifadesiyle; “Tarihteki Türk devletlerinin en büyüğü olan Osmanlı devleti de dahil olmak üzere geçmişteki bütün Türk devletleri ve toplulukları ırk, dil, teşkilat ve kültür özellikleri bakımından, şu veya bu tarzda Göktürlere bağlıdır. Bu bağların derecesi zaman, mesafe ve şartlara göre az veya çok değişmiş, tesirleri azalmış fakat hiçbir zaman büsbütün kaybolmamıştır” (Kurat, 1952: 13). Kurat’ın belirtmediği fakat bizim bu bağlılığa dahil ettiğimiz devletlerden birisi de Cengiz Han’ın kurduğu Moğol devletidir. Bir kısım tarihçi Cengiz Han devletinin Türk kültüründen faydalandığı ve etkilendiği konusunda kanaate sahiptir. Bu nedenle Cengiz Han devleti Moğol devleti olarak değil Moğol- Türk devleti olarak adlandırılmıştır. Biz çalışmamızda bu kanaatin oluşmasının nedenlerini anlamaya çalışacağız. Bunu yaparken “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eseri esas alarak burada anlatılan unsurların, Türk kültüründeki yerini ve tarihini göstermeyi amaçlamaktayız. Mevcut bilgiler ışığında Cengiz Han’ın irksal kökeni hakkındaki tartışmalara girmenin zorunlu olmadığını düşünerek asıl konunun onun içinde yaşadığı ve onu yetiştiren kültürün Türklükle ilgisini ortaya koymak olduğunu düşünmekteyiz. Cengiz Han’ın kurduğu Moğol devletinin, Cengiz Han döneminde ve onun ölümünden sonraki yakın dönemde gösterdiği özellikleriyle, Türk tarihinin en önemli dönemlerinden olan Hun, Gök-Türk ve Uygur devletleri döneminin kültürel benzerlikleri ve Cengiz Hanın hakimiyet fikrinin kaynağını ortaya koyma çabası çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Çalışmamızın Cengiz Han dönemi sonrası Moğol devletiyle ilgili kaynakları, kültürel anlamda Cengiz Han dönemine ışık tutması ve katkı sağlaması bakımından değerlendirilmiştir. Zira Cengiz Han’ın ölümünden sonra ortaya çıkan diğer Moğol devletleri, Cengiz Han’ın devletinin devamı niteliğindedir.

1. Cengiz Han Döneminde Dini ve Kültürel Hayata Dair Benzerlikler

1a. Şamanist Unsurların Varlığı

Eski Türk dini hakkında araştırma yapan bilim adamları oldukça karmaşık bir dini sistemle karşı karşıya kalmışlardır. Gök Tanrı inancının yanında Şamanist unsurların varlığı, Atalar Kültü, Yer-Su Kültü gibi dini kavramların birarada bulunması farklı sonuçlar çıkarmalarına neden olmuştur. Özellikle Gök Tanrı inancının yanında Şamanist unsurların varlığı birbirine yabancı iki farklı dini yapının olduğu izlenimi verir. Esas itibarıyla Türk dini tarihinin özünde Tanrı inancının var olduğunu söyleyebiliriz. Şamanist unsurlar ise daha çok bu dünya ile ilgili konularda yaşam

sahası bulmuş, içerisinde tababet, sihir, büyü, falcılık, kehanet unsurlarını barındıran bir yapıdır. Gök Tanrı dininin sistemleşmemiş olması Şamanist unsurların zamanla dini alanda uygulama alanı bulmasına neden olmuştur. Bu nedenle Gök Tanrı inancının yanında Şamanist unsurlar da daima var olmuştur. Dini hayat bir toplumun ve insanların fiil ve faaliyetlerinin belirlenmesinde etkin bir rol oynadığı için Cengiz Han'ın ve toplumunu dini ve kültürel hayatının da tespit edilmesi gerekir. Burada karşılaştığımız durum Hun, Gök-Türk ya da Uygur döneminden farklı değildir. Yani Tanrı inancı yanında Şamanist öğeler, Atalar Kültü Yer-Su kültü gibi unsurlar gerek Cengiz Han döneminde gerekse ondan sonraki dönemde de mevcuttur.

Moğol devletini ziyaret eden Plan Carpin, Moğolistan'a 1246 da Ögeyde'nin oğlu ve Büyük Han Güyük tahta çıktığı dönemde varmış ve o dönemdeki Orta Asya milletlerinin dinini Şamanizm olarak adlandırmıştır. Ona göre: (Şamanizmi ruhların iman ve büyü aracılığıyla insanların otoritesi altına alınabileceği şeklindeki inanç) tebliğ eden Moğollar bütün din temsilcilerine doğaüstü güçler atfetmekteydiler ve onları vergiden ve bazı görevlerden muaf tutarak dost edinmeye çalışmaktaydılar. (Barthold, 2000: 146). Bu ifadeler ve diğer deliller Şamanizm'in Cengiz Han döneminde de var olduğunu düşünmemiz için yeterlidir.

Moğolların dini ve kültürel hayatlarında özellikle Uygurlardan etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü kaynaklar belli bir duruma örnek verirken Uygurlara vurgu yaparlar. Dönemin kaynakları genellikle Uygur Türklerine ait uygulamalardan bahsettikten sonra Moğollarda da buna benzer pratiklerin varlığına işaret ederler. Bu dönemde yani XIII. yüzyıldaki Moğol istilaları çağında büyük Şaman Beki' dir. Eliade'a göre: Muhtemelen bu, Türkçe deki "beğ" den gelir ki daha sonra bey olmuştur. (Eliade, 1999: 259). Cengiz Han'da: "Moğolların adetince Noyan olan bir kimse Beki (Şaman) olma hakkına haizdir. Bizim aramızda beki'ler en eski nesilden seçilir" demiştir.(Temir, 1995: 146). Müslüman tarihçiler bizzat Cengiz Han'a Şamanik güçler atfederler. (Eliade, 1999: 259). Bu durum esasında eski Türk Kağanları için geçerli olan bir durumdur. Türk dini hayatı içerisinde Kağanların önemine vurgu yapan bazı ilim adamları Kağanların birtakım dini fonksiyonları olduğunu ve Şamanlara benzediklerini iddia ederler.

Uygurlarda, Şamanların toplum hayatında oynadıkları mühim rol, dolayısıyla Cengiz Han içinde geçerli olmuştur. Yani Şamanların kehanet, falcılık, tababet, büyü faaliyetlerindeki rolü Cengiz Han devletinde aynen devam etmiştir. 13. yüzyılda yaşamış tarihçi Cüveyni, Uygurlardan bahsederken: "Uygurlar eskiden beri Kamanların sözlerine göre hareket ederler. Hatta şimdi bile şehzadeler onların dediklerine inanırlar. Önemli bir işe başlamadan önce münecimlere ve Kamanlara danışırlar, onların olumlu görüşünü almadan işe başlamazlar" demektedir.(Cüveyni, 1999: 105) Ayrıca Cüveyni, Uygurlarla ilgili olarak Kam'ların: "Şeytan bize bağlı, yanımıza gelip olanı ve olacağı bize haber verir" iddiasında bulunduğunu nakleder. (Cüveyni, 1999: 105). Bu durum Cengiz Han dönemi için de geçerli olmuştur. Zira Cengiz Han'ın, Gökçe adlı bir Şamanı olduğu ve Şamanın, Tanrı'dan zafer müjdeleri getirdiğine ve bütün yeryüzü hükümdarlığını Tanrı'nın, Cengiz Han'a verdiği dair sözlerine Moğollar inanmaktaydı. (Turan, 1946: 459).

Şamanların gelecekle ilgili kehanette bulunma yöntemlerinden biri kürek kemiği falına bakmaktır. Batılı kaynaklar Avrupa Hun Kağanı Attila'nın, 451 yılında Vizigot ve Alan'lara karşı yapılan Campus Mauriacus savaşında bu fala baktırdığı nakledilir. Burada "bir koyun kesilerek kürek kemiği ateşte yakılmış, kemiğin ateşte aldığı şekille harbin neticesi öğrenilmeye çalışılmıştır."(Ahmetbeyoğlu, 2001: 96) Kaşgarlı Mahmud'da eserinde "kürek kemiği karışırsa vilayet karışır" demektedir.(Kaşgarlı Mahmud, c.III, 2006: 21). Aynı inancın izleri Moğollarda da görülür. Marco Polo Moğollardan bahsederken: Bir Şaman'ın, koyunların kürek kemiklerini ateşe atarak kemikler üzerinde oluşan çatlaklardan insanların kaderini okuduğunu nakleder. (Rugoff, 2003: 79).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Cengiz Han devletinde uygulanan büyüsel faaliyetler de dikkat çekicidir. Cüveyni Uygurlarda Kam'lar hakkında şu malumatı verir: "Uygurların Putperest oluşlarının sebebi şudur; O sırada onlar, büyü sanatını öğrenmişlerdi. Bununla uğraşanlara da "kaman" diyorlardı." (Cüveyni, 1999: 105). Bu manada Türk kültür çevresinde uygulanan sihirselsel yöntemlerden biri de "Yada" taşıyla yağmur yağdırma eylemidir. İslam kaynaklarında geçen ve hakkında bolca tafsilat bulunan bu uygulama Cengiz döneminde de görülmektedir. Moğolların gizli tarihinde; Cengiz ve Camuha'nın karşı karşıya geldiği savaşta; (Camuha tarafından) iştirak edenlerden Buyiruh-han ile Huduha, sihirbazlıkla yağmur yağdırmak kudretine maliktiler. Onların yağmur için büyü yapmasıyla hakikaten yağmur yağmaya başlamıştı. (MGT, 1995: 71).

Radlof lugatında, baksa kelimesini "kobuz" vasıtasıyla şamanilik eden Kırgız Şamanı" şeklinde izah etmiş, Radlof'tan sonra, Kırgız ülkesinde araştırmalarda bulunan Alekstrov, Kırgız baksıları hakkında verdiği malumatta, bunların kobuz çaldıkları zaman, bütün cinleri kendilerine tabi kıldıklarını ve bütün icraatları ile eski Kırgız ananelerini yaşatmakta olduklarını nakletmektedir. Daha genel anlayışa nazaran "baksı" tabip, büyücü ve sihirbaz gibi sıfatlara sahip olup meçhul ruhlarla münasebette bulunmuştur. (Caferoğlu, 1936: 205). Caferoğlundan öğrendiğimize göre; Türkistan'ı ziyaret etmiş olan Karpın ve Rubruk gibi seyyahlar, Batu, Mengü hanların saraylarında muhtelif musuki aletleri gördüklerini söylemektedirler. Rubruk'un seyahatinde "cithara" adı ile tarif ettiği alet, şüphesiz, Türk Kobuz'u olmuştur. (Caferoğlu, 1936: 210).

1b. Yer- Su Kült'ünün Varlığı

Türk dini tarihi içerisinde var olan unsurlardan bir diğeri Yer-Su kültü olmuştur. Türkler tabiatla var olduğuna inandıkları ruhların dağ, deniz, orman, göl gibi yerlerde bulduklarını ve buraların koruyucusu olduğuna inanıyorlardı. Bu ruhlara saygı gösterildiğinde Türkleri korumaktaydılar. Nitekim Orhun abideleri de Türklerin faydasına çalışan Yer-Su kültlerinden bahsetmektedir. (Kafesoğlu, 1972: 5). Kaşgarlı Mahmud'da Türklerin yeryüzü unsurlarına gösterdiği saygıyı biraz kızarak da olsa belirtir. Onun tarifıyla ; "Yere batası kafirler göğe "Tengri" derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tengri derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yükünürler. (secde ederler) Yine bunlar bilgin kimseye "Tengrigen" derler. "Bunların sapıklıklarından Tanrıya sığınırız." (Kaşgarlı Mahmud, c.III, 2006: 377-378). Aynı inancın izleri Cengiz Han'da da görülmektedir. Moğol rivayetine göre, Moğolistan'ı ele geçirmek için yapılan savaşlardan birinde Cengiz Han bir başarısızlık neticesinde Burhan-Haldun dağında saklanmış, düşmanları dağı üç defa dolaşıp aradıkları halde onu bulamamışlardı. Cengiz Han böylece kurtulduktan sonra bu dağa kurban sundu, dokuz defa yükündü, kıımızdan saçı saçtı, bu kurtuluşun hatırası olarak bu dağa kurban sunmalarını torunlarına vasiyet etti. (Barthold, 1947: 527).

Türklerin dağlara kutsiyet atfetmelerinin bir diğeri nedeni, eski Türklerin inancına göre gökte oturan Tanrıya, yeryüzünde en yakın olan yerler, yüksek dağ başları idiler. Bu nedenle Türklerde büyük ölülerin mezarları genel olarak dağ başlarında bulunmuştur. (Ögel, 1971, c.II: 159) Benzer biçimde özellikle hanedana mensup Moğolları bütün Moğol imparatorluğunda zorlukla erişilecek yerlerde, bilhassa yüksek dağ tepelerinde defnedildikleri hakkında bütün kaynaklar müttefiktir. (Barthold, 1947: 523). Moğolların Gizli Tarihinde, Cengiz Han', Huyıldar adında bir dostu ölünce onu, Halha boyundaki Orno'u (dağının) eteğindeki kayalıklara gömdürmüştür. (MGT, 1995: 47).

Eski Türk geleneklerinden bir diğeri de önemli şahısların, ağaçların altına defnedilmeleri uygulamasıydı. Bu uygulama ağaç ve orman kültürüyle ilişkili görülmektedir. Türk tarihi boyunca ağaç kültürüyle ilgili pekçok unsur farklı alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Kağan destanında ağaç kovuğu içerisinde bulunan bir kızla Oğuz'un evlenmesi ve üç çocuğu olması, Şaman

Turkish Studies

davullarında resmedilen kozmik bir dünya ağacı tasavvuru, Sibiryalı toplumlarında görülen kozmik ağaç düşüncesi Türk kültüründe ağaç ve orman kültürünün yansımalarıdır. Bu nedenle bu uygulama yani ölünün ağaç altına defni ya da mezara ağaç dikme adeti, biten ağaçların, ölünün ruhunu simgeleme, tekrar ağaçtan türeme gibi anlayışları ve inançları temsil etmektedir. Bildiğimiz üzere Altay-Sayan Türkleri, mezarlıklarındaki kabirlerin etrafında yetişen ağaçlara bakıp ölen adamın mutlu olacağına ve ağaçların insan kemiklerinden yetiştiğine inanırlarmış. (Bayat, 2007,c.I: 181). Bilindiği üzere bugün Cengiz Han'ın nereye defnedildiği hala bilinmemektedir. Rivayete göre Cengiz Han zamanından önce dahi Burhan Haldun dağında orman bulunduğu söylenir. Yine rivayete göre bu dağda münferit duran bir ağaç vardı: Cengiz Han bu ağacın altında gömülmesini arzu etmişti. Ölümünden sonra Cengiz Han bu ağacın altına gömüldü. (Barthold, 1947: 527). Aynı inanış Cengiz Han devrinden sonra da devam etmiştir. Anlaşılan Moğolarda Hanların gömüleceği yer genellikle orman kültürü ve ağaç dikme ile tayin edilmiş olsa gerekir. Plan Karpın ve arkadaşları bir çalılık yanından geçmişlerdi; bu çalılar Ogeday Han tarafından “ruhunun istirahatı için dikilmiş idi”, buradan bir dal kesmek ölüm cezası tehdidiyle yasak edilmişti. (Barthold, 1947: 528).

Türkler ve Moğollar arasında görülen bir diğer benzerlik “su” ya kutsiyet atfetmektir. Hatta pekçok tarihçinin ittifak ettiği üzere Cengiz’ Han’ın adı da, tıngiz (deniz) ile münasebettardır. (Turan, 1941: 276). Tarihte Türk toluluklarının suya kutsiyet atfettikleri çeşitli kaynaklarca zikredilmiştir. İbn Fazlan X. yüzyılda Oğuzlarda suya verilen kutsiyeti şu şekilde nakleder: “Oğuzlar, tüccarlar ve diğer yabancılar onların yanında cünüplükten yıkanamazlar. Sadece geceleyin onların gözünden uzak olarak yıkanabilirler. Zira onlar böyle bir harekette bulunan birini görürlerse kızarlar ve “Bu adam bize sihir yapmak istiyor; çünkü suya giriniyor” derler. Ondan bu harekete karşılık tazminat alırlar. (İbn Fazlan, 1995: 36). Benzer biçimde Cengiz yasa’sında da suya işemek, idam cezasını gerektiren büyük bir suçtu. Cengiz’in uluslarında çamaşır su ile yıkanmazdı. Kirlenen gömlekler atılır, yenisi giyilirdi. Kazan, tencere, sahan gibi kap kakacaklar da su ile yıkanmazdı. Ot ile toprak ile temizlenirdi. Suyun bu kudsiyeti onun içinde yaşayan “yer-su” ilahından geliyordu. (Cüveyni, 1999: 175)

2. Cengiz Han’ın Cihan Hakimiyeti Fikrinin Maddi ve Manevi Kaynakları

2a. Cengiz Han’ın, Tanrının Yeryüzündeki Temsilcisi Olması

Cengiz Moğolları Türk kültürünü, destani ananelerini, Uygur yazısını ve birçok müesseseleri Uygurlardan alırken memurları ve divan teşkilatı ile birlikte cihan hakimiyeti fikirlerini de iktibas etmişlerdi. (Turan, 2002: 851). Bilindiği üzere Türklerde cihan hakimiyeti fikri dini unsurlarla desteklenmekteydi. Kabul edildiği üzere Türk dini hayatının esas yönlendiricisi ve en önemli unsuru Tanrı inancı olmuştur. Türk kültür ve dini tarihi içerisinde Tanrı inancı sadece manevi sahalarda etkili olmamış, toplumun siyasi ve içtimai düzeninin de şekillenmesinde etkili olmuştur. Türklerde görülen cihan hakimiyeti fikrinin dayandığı en önemli esaslardan biri de Tanrı inancı olmuştur. İlk defa Orhun yazıtlarında görülen Tengri (Tanrı) adının, Moğolca olmadığı, Moğolcaya Türkçeden geçtiği ilmi araştırmalar sonunda ispat edilmiştir. Moğolca Tegri, Türkçeden Tanrı anlamına alınmıştır. (Tanyu, 1980: 19). Türk tasavvurunda Tanrı mekanı olarak Gök tasavvur edilmiştir. Bu yüzden Gök Tanrı olarak anılır. Aynı tasavvur Moğollarda da mevcuttu. Rubruklu William 1253 de Moğolistan’a varmış ve Moğol başkenti Karakorumda bulunan Moğolların eşit koruması altında bulunan üç dinin Hıristiyanlık, Budizm, İslam temsilcilerinin faaliyetlerinden bahsetmiştir. (Barthold, 1947: 148) Rubruk çeşitli dinlere değer veren Moğol Hakanı Kubilay’a neden böyle yaptığını sorduğunda: “Ben hepsine saygı gösteriyorum, böylece aralarında hangisi gökyüzünde en önemli mevkiye sahipse yardım çağırım ona da ulaşmış oluyor ve mutlaka cevap alıyorum” olmuştur. (Rugoft, 2003: 104).

Türk tasavvurunda Tanrı inancı ve bu inancın yeryüzündeki temsilcisi olan Kağan sayesinde düzen sağlanmaktadır. İslam olduktan sonra bile Türkler Kağan, Padişah ve Sultanlarını

Turkish Studies

yeryüzünde Allah'ın temsilcisi olarak addederler. Türklerde "Zillu'llahi-fi'l alem" özelliği taşıyan Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak bütün tebaaya adil davranmak zorundadır. (Atalay, 2002: 861). Bu anlayış ve düşünce, destanlarda ve hikayelerde de ifade edilmiştir. Dede Korkut Hikayelerinde padişahlar Tanrının gölgesidir. Padişaha asi olanın işi rast gelmez, denmektedir. (Gökyay, 1973: 117). Bu anlayışın bir tezahürü olarak Moğolların hakani Möngke'nin (Mengü), Fransa Kırallı IX. Luis'e yazdığı mektup şu şekilde başlar. "Ebedi Tanrının buyruğudur ki; Bu gökte ancak bir ebedi Tanrı vardır. Yeryüzünde de ancak bir sahibin olması gerekir. O da Cengiz Han'dır. (Rasonyi, 1971: 31). Zira 1206'da, Timuçin 44 yaşındayken dört bir yandan gelen kabile reisleri bozkırlar üzerinde bulunan Karakum'da, çadırların arasında biraraya gelip Timuçin'in önünde eğilerek ona: "Evrenin Hakimi" anlamına gelen Cengiz Han adını vermişlerdi. (Rugoft, 2003: 81).

Türk telakkisine göre Kağan, Tanrı tarafından yükseltilmekte ve diğer insanların üzerinde olmaktadır. Bu nedenle Türkler, Tanrı tutsun diye tepelerinde bir saç perçem bırakırlar ve bazen de bunu, tepelerinde tek bir örgü şeklinde örerlerdi. Tanrı, Gök-Türk kağanı İlerişi ve Hatununu yükseltirken onların tepelerinden tutmuştu. Ama tanrının onların saçlarından mı yoksa başlarından mı tuttuğunu tabi olarak bilemiyoruz. Benzer biçimde Moğollarda tepelerinde bir saç perçem bırakırlardı. (Ögel, 1971, c.I: 38). Cüveyni de Türk telakkisine uygun olarak: "Akıl ve mantık sahibi kimseler bilirler ki padişahlar, Allah'ın yücelttiği ve yüksekte tuttuğu kimselerdir. Onlara gelecek hakkında ilham gelir" diyerek Kağan, Tanrı ilişkisine ve Kağan'ın Tanrı tarafından yükseltilmesine işaret etmektedir. (Cüveyni, 1999: 217).

Kağan, Tanrı ilişkisinin bir sonucu olarak Türk kültüründe Kağan'a isyan etmek Tanrı'nın iradesine karşı çıkmak anlamlarına gelmekteydi. Türk devlet telakkisinde kağana isyan en büyük suçtur ve toplumu felakete götürür. Orhun abidelerinde Bilge Kağan, milletin Kağan olmadan başarılı olmayacağını dile getirir; "beslemiş olan kağanın sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahfoldun, yok edildin" demektedir. (Ergin, 2006: 5-7). Benzer biçimde Cengiz Han'da, Öz hükümdarına el kaldıran biri nasıl olur da hayatta bırakılır? Öz hanlarına ihanet edenler, bütün nesilleriyle yok edilsinler! diye emir vermiştir. (MGT, 1995: 130).

2b. Cengiz Han'ın Doğumu ve Karizması

Büyük devlet olmanın esaslarından ve zorunluluklarından biri de kuvvetli bir teşkilatlanma yapısının olmasıdır. Tarihsel süreç içerisinde Moğollarda teşkilatlanma kabiliyetinin Türklere nazaran daha az geliştiğine işaret eden Eberhard, Türk kavimlerinde asaletin ve asil kabilelerin çok geliştiği sınıflı bir cemiyet varlığına vurgu yaparken, Moğollarda böyle bir sınıfın olmadığını belirtir. (Eberhard, 1945: 486). Tam da bu yüzden Cengiz Han'ın devleti Türk ve Moğolların egemenliğinde büyük Cengiz Han tarafından merkezleştirildiğinde devletin resmi yazarları Cengiz Han'a siyasal nedenlerle eski Türk ve yeni Moğol ailelerinin isimlerinin karşılıklı olarak iç içe geçmiş bir biçimde göründükleri bir soy ağacı hazırlamışlardı. Böylece Moğolların soy ağacı, Borcigenelerin kökenini yani XI.yy. da egemen olan Moğol ailesini, Türklerin efsanevi ataları Burte-çino'ya "bozkurt" a dayandırıyor. (Cahun, 2006: 132). Moğolların gizli tarihinde bu durum şu şekilde nakledilmiştir: "Cengiz han'ın cediti, yüksek Tanrının takdiriyle yaratılmış bir boz kurt idi, eşi beyaz bir dişi geyik idi. Onlar denizi geçerek geldiler. Onan nehrinin membaı ile Burhan-haldun (dağı) civarına yerleştiklerinde, Bataçihan adlı bir oğulları oldu." (MGT, 1995: 3). Böylece Cengiz Han ailesi tıpkı Gök-Türk devleti kurucuları gibi asil bir soydan geliyor ve hakimiyet hakkını elde etme konusunda karizmatik bir güç kazanmış bulunuyordu.

Bilindiği üzere kurt, Türk tasavvurunda sadece menşei ifade etmiyor aynı zamanda bir davranış durumunu da anlatıyordu. Orhun abidelerinde Bilge Kağan yazıtında; "Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş" (Ergin, 2006: 13) denilerek kurt olma ve hayatı kurt gibi algılama çabası yatmaktaydı. Cengiz Han'da; başarılı

Turkish Studies

adamlarını: “Karanlık gecelerde kurdun erkeği, gündüz aydınlığında kara karga gibi” şeklinde tarif etmektedir. (MGT, 1995: 142). Kurdun örnek alınması konusunda Eliade’; IV. yüzyılda Hunlardan başlayan, Timur’a kadar devam eden Türk- Moğol istilalarının, Avrasya’nın ilkel avcılarının mitsel modelinden yani kurtlardan esinlendiğini belirtir ve Hun, Göktürk, Moğol atlılarını bozkırda geyikleri avlayan veya göçebe çobanların sürülerine saldıran kurt sürülerine benzetir. (Eliade, 2003: 11).

Türk telakkisine göre gökte tek bir güç vardır oda Tanrıdır. Yeryüzünde Tanrı tarafından görevlendirilen Türk Kağanı Tanrının temsilcisidir. Tanrı tarafından seçildiği için birtakım vazifelerle yükümlüdür. Moğolların Gizli Tarihi, Cengiz Han’ın doğumunu, tıpkı Oğuz Kağan Destanında olduğu gibi belli bir amaçla anlatır. Destanda Oğuz’un “yüzü gök, ağız ateş (gibi) kızıl, gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi. Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeye başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı” (Bang ve Rahmeti, 1936: 11) denilerek Oğuz’un farklı niteliklerine ve insanüstü özelliklerine vurgu yapılırken Moğol kültüründe ise Cengiz Han doğarken sağ elinde saka (kemiği) büyüklüğünde pıhtılaşmış kan tutuyordu. (MGT, 1995: 19). Bayata’a göre; yeni doğan Oğuz’un ağzının kırmızı olması, Cengiz’in de avucunda bir kan pıhtısı ile doğması, simge destan kahramanlarının hususi bir misyonla dünyaya geldiklerini gösteren kod idi. (Bayat, 2006, 139).

Cengiz Han’ın doğumu gibi ölümü sonrası uygulanan gelenekler de Türk kültürüne uygun şekilde gerçekleşmiştir. Türklerde cenaze ve defin törenlerinde gördüğümüz uygulamalardan biri, ölü aşı olarak adlandırdığımız Kaşgarlı’nın tarifıyla “yuğ basan”, denilen ve ölü gömüldükten sonra yenen yemektir. (Kaşgarlı Mahmud, 2006, C.I: 398). Kaşgarlı bu geleneği “yog” olarak da nakletmiş ve “ölü gömüldükten sonra üç yahut yedi gün sonra verilen yemek” olarak tarif etmiştir. (Kaşgarlı Mahmud, 2006,c.III: 143). Cüveyni’nin naklinden Cengiz Han’ın ölümünden sonra Türk kültür geleneklerinin uygulandığını anlıyoruz. Zira Cengiz Han öldükten sonra, Cengiz Han’ın ruhu için yemek yapıp dağıttılar. (Cüveyni, 1999: 186). Ayrıca Cengiz Han için mezara üç gün yiyecek gönderildiği, üç ay ağıt yapıldığı, cenaze alayının ölümün üçüncü gününde hareket ettiği ve üç yıl boyunca her gün kurban kesildiği bilinmektedir. (Barthold, 1947: 530).

2c. Cengiz Han’ın Hakimiyet Hakkı ve Kozmolojik Unsurlarla İlişkisi

Türk telakkisinde kozmolojik unsurlar özellikle güneş, ay ve yıldızlarla temsil edilen öğeler hem kozmik hem de dini öğelerdir. Oğuz Kağan destanı da dahil olmak üzere Türk tarihi boyunca bu unsurlara vurgu yapılmaktadır. Bir kısım araştırmacı Türk kültüründe güneş ve ayın oynadığı rolü Maniheizmle ilişkilendirmişse de kaynaklar bu anlayışın Maniheizmden asırlar önce mevcut olduğunu göstermektedir. Çin kaynakları, Hunlarda Şan-yü’nün sabahları otağından çıkararak güneşin doğuşuna, geceleri de aya saygısını sunduğunu naklederler. (Han Shu, 2004: 8-9). Göktürkler için de ay muayyen bir mana ifade etmiştir. Thomsen’e bakılırsa Kül-Tigin düşmana karşı hücum ederken ay şeklinde başında bir zineti taşımaktaydı. (Caferoğlu, 1931: 115). Bunun yanında Gök-Türkler, doğan güneşi üç veya dokuz defa selamlarlardı. Günün başka zamanlarında ise, sadece doğuya selam vermek, yine güneşi selamlamak anlamına geliyordu. (Ögel, 1971, c.I: 124). Aynı inancın devamını Cengiz Han’ın hayatında da görmekteyiz. Moğolların Gizli Tarihinde: Merkitlerin elinden tutsaklıktan kurtulan Cengiz, Burhan Dağ’ında saklanmış, düşmanları gidince dağdan inerek kemerini boynuna ve şapkasını koluna asarak güneşe karşı dönerek ve eliyle göğsüne vurarak, güneşe karşı dokuz defa diz çöküp tövbe, istiğfar etmiştir. (MGT, 1995: 40-41).

Gök-Türkler, Uygurlar, Hakani Türkleri döneminde ve daha sonra da hem güneş ve ay, hem kün – ay hükümdarlık simgesi olmuştu. (Esin, 2001: 148). Moğolların Gizli Tarihinde Güneş ve Ay’ın hükümdarlık hakkı konusunda oynadıkları mühim rolle alakalı olarak şu şekilde bir bilgiye rastlamaktayız: “Cengiz’in cedlerinden Alan-ho-a adlı bir kadının Dobun Mergan’dan iki

Turkish Studies

çocuğu olmuş ve kocası ölmüştür. Kocası olmadığı halde iki erkek çocuk daha dünyaya getirmiştir. Bu çocukları diğer iki oğluna şöyle açıklamıştır:

“Fakat her gece sarışın bir adam, evin (çadırın) bacasından (damdaki açıklıktan) sızan ışık vasıtasıyla girerek karnımı okşuyor ve onun nuru vücuduma geçiyordu. Çıkarken de Güneş (veya) Ay’ın nurları üzerinden sarı bir köpek gibi sürünerek çıkıyordu. Bu (hadise) üzerine fikir yürütülürse, onların Tanrı oğlu oldukları ortaya çıkar. (Kardeşlerinizi) kara başlı (adi) insanlarla mukayese ederek nasıl öyle konuşabiliyorsunuz ? Onlar bütün insanların Han’ı oldukları zaman, adi halk hakikati anlayacaktır.” (MGT, 1995: 8).

Osmanlılarda da ay ve hakimiyet arasında bağlantı mevcuttur. Rivayete göre Osman Gazi, Şeyh Edebalı’nın zaviyesinde misafir iken Kur’anı çok ta’zim eder. Yatınca geceleyn rüyasında şeyhin kucağından çıkan bir ay kendi koynuna girer. Bunun üzerine Osman Gazi’nin göbeğinden çok muazzam bir ağaç yükselir ve dalları dünyayı sarar. (Turan, 2002: 847). Bu durum Osman Gaziye dünya hakimiyetinin kozmik unsurlarla müjdelenmesidir. Aynı inanış Cengiz Han döneminde de mevcuttur. Moğolların Gizli tarihinde Temuçin (Cengiz) dokuz yaşında iken babası, Cengizin akrabaları olan Torgut kabilesine mensup Olhunoutlar’dan oğluna kız istemeye gitmiş yolda Unggriratlar’dan dei-seçen’e rastlamış Dei-seçen ona şöyle demiştir:

“Kaynım Yesugai ! Ben bu gece bir rüya gördüm. Beyaz bir asil doğan, Güneşle Ay’ı pençeleriyle yakalayarak uçup geldi ve ellerimin üzerine kondu. Kaynım Yesugai bu rüya herhalde senin oğlunla geleceğini göstermek istemiştir.”(MGT, 1995: 19-20).

2d. Cengiz Han’ın Töre’si

Türkler Kağanlarını dünyaya nizam ve intizam verme duygularıyla seçerken Eski Moğollarda ise hanlar, savaş zamanlarında, akınlar, yağmalar ve türlü eşkıyalıklar yapmak için seçilirlerdi. Bu sebeple Türkler, Moğollara “Cete”, yani çete ve eşkıya diyorlardı. Tabii olarak böyle amaçlar için seçilen Moğol hanlarının hükümdarlık ve devlet gibi hukuk anlayışlarına dayanan kuruluşlarla bir ilgileri olamazdı. (Ögel, 1971, c.II: 80). O halde Cengiz Han devleti nasıl bu kadar başarılı olabildi? Çünkü Cengiz’in zamanında, resmi kanun Türk töresinden ibaretti. Cengiz hükümetinin törecisi’de (Vezir?) Dokuz Oğuzlardan “Ye-lu Taşı” adlı bir tigin idi. (Gökalp, 1976: 27). Nitekim Moğolların gizli tarihinde kullanılan ve Türkçe ile aynı anlamlarda kullanılan pekçok kelime dikkati çekmektedir. Bu konudaki kanaatini dile getiren Albay, bu kelimelerin Türkçe olduğunu ifade eder. Ayrıca bu kelimelerin devlet kavramıyla bağlantılı kelimeler olması ayrıca dikkat çekicidir. Gizli tarihte geçen, yarlık (Hükümdar buyruğu), cacır (Türkçe çadır), Töre (Türkçe töre), ulus (Türkçe ulus), tanma, tanma cı (Büyük memur) “Türkçe tanmacı”, tumen (bin), Türkçe tumen”, tuh (bayrak), “Türkçe tug”, jasad (yasa), Türkçe “yasa”, elci Türkçe elçi” anlamlarına gelir. (Albay, XI. TTKongresi: 535-537). Türkler devlet yönetimi, hakimiyet hakkı, dünya düzeni gibi kavramları tarihin erken dönemlerinde oluşturmuş törelerinin içine yerleştirmişlerdi. Bu yüzden bir Türk devleti yıkıldığında yerine kurulan devlet öncekinin devamı niteliğinde oluyordu. Aynı durumun Cengiz Han devleti içinde geçerli olduğunu düşünüyoruz. Bu yüzden araştırmacılar sadece Cengiz Han yasalarının değil aynı zamanda, Timur tüzüklerinin, hatta İslam devrindeki Hakaniyye, Selçuki, Osmanlı, Akkoyunlu, Ramazanoğulları, İran’daki Afşar ve Kaçar devletlerinin ilhanlık kanunnamelerinin umumiyetle Göktürk ve Oğuz töresinden alındığını belirtirler. (Gökalp, 1976: 28)

Bazı araştırmacılar Cengiz Han’ın da Türkçe bildiğini kuvvetle iddia ederler. Cüveyni, Cengiz Han’ın Türkçe bilmediğini nakletsede anlattığı hikaye Türkçenin o dönem önem ve kıymetini göstermesi bakımından önemlidir.

“Bir gece Arapça konuşan bir münkir, Kaan’ın huzuruna gelip: “Dün gece Cengiz hanı rüyamda gördüm. Bana “Oğluma söyle hepsi de kötü kişiler olan Müslümanları öldürsün dedi.”

Turkish Studies

demesi üzerine Kaan, biraz düşündükten sonra “Cengiz Han, seninle tercüman aracılığıyla mı, yoksa tercümansız mı konuştu ? diye sordu “tercümansız” cevabını alınca Sen Türkçe veya Moğolca biliyor musun ?” diye sordu. Adam “hayır “cevabını verdi. Bunun üzerine Kaan “Cengiz Han’ın Moğolcadan başka dil bilmediğini kesin olarak biliyorum. Bundan senin yalan söylediğin anlaşılıyor” dedikten sonra emir verdi, adamı öldürdüler. (Cüveyni, 1999: 212).

2e. Cengiz Han’ın Ötüken’i Devlet Merkezi Seçme Nedenleri

Türk devlet geleneğinde ve anlayışında “ötügen”in çok önemli bir yeri vardır. Hunların, Gök-Türklerin ve Uygurların burada yerleşmeleri bir tesadüf değildir. Gabain’in ifadesiyle Ötüken dağlarında Türk devletçilik ruhu yerleşmişti, bu yüzden devlet buradan yönetilmeliydi.(Gabain, 2009: 72) Orhun abideleri Ötüken’in bu siyasi önemine vurgu yapmıştır. “Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın” (Ergin, 2006: 5) denmektedir. Yine Bilge Kağan Ötüken’i dünyanın merkezine koyarak diğer toplumları taraf, köşe ve yanlarda tarif ederek, Ötüken’in anlam ve önemine işaret etmektedir; “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tabi’dir. Bunca yere kadar yürüttüm. Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer ötüken ormanı imiş.”(Ergin, 2006: 3-4)

Gerçekte eski Türk geleneğine göre ve Orhun yazıtlarında defalarca belirtildiği üzere, Ötüken mıntikasını elde tutan Türk kağanı, bütün Türk uruğlarının başı sayılırdı. “ Ötüken ormanı memleketi idare edecek mahaldi.” Uygurların baskısı altında Göktürk uruğları “Ötüken yışı” bırakıp gitmek zorunda kaldılar. Bu suretle yeni kurulan “Uygur Türk Kağanlığı” esas itibarıyla yine Gök Türk Kağanlığının devamından başka bir şey değildi. Değişen şey ancak sülale ve hakim duruma geçen yeni uruğlardı. (Kurat, 1952: 52) Ötükenin, Türk kültüründe ve zihninde yer ettiği jeopolitik değer, dini anlam ve kozmik değeri nedeniyle her Türk uruğu Ötükeni ele geçirmek ve dünyayı buradan yönetmek istemiştir. Bizce yine aynı sebepten Cengiz Han’ın kurduğu Moğol imparatorluğu da, biraz geliştikten sonra, başkentlerini buraya taşımışlardı. (Ögel, 2003: 2). Cengiz Han’ın kendi devletini Gök-Türklerle benzetmeye çalışmasının en kuvvetli delillerinden biri sadece başkentlerini ötükene taşımakla kalmaması, bunun yanında kendi halkını da Köke Mongol olarak adlandırmasıdır. Yine bunu Kök Türk (Gök-Türk) bozkır geleneğinden aldığı düşünülmektedir. (Gabain, 1968: 111).

Türk toplulukları için, Ötüken’in anlam ve önemi sadece stratejik anlamından ileri gelmemektedir. Türk yurtları, hususiyle yüksek dağları pınarları, suları, ata mezarları ve hatıraları ile de öylece mukaddes ruhların makamı olup bunlar da yurdun koruyucusu idi. (Turan, 2006: 108). Orhun kitabelerinde vatanın korunmasında yer-su ruhlarının rolü Tonyukuk yazıtında pek açık ifade edilmiştir. Gök Türk vatanına saldıran düşmanlar, Tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır. (İnan, 2006: 48). Belki bu sebeple Ötüken kelimesinin etimolojisini genellikle dua, talep, istek anlamlarını karşılayan öt köküne bağlamak daha çok kabul görmüştür. (Bayat, 2007, c.II: 45). Ötüken’in ifade ettiği bu dini değer Moğolların gizli tarihinde de nakledilir; Cengiz Han, Merkit zaferinden sonra; “Gök ve Yerin yardımıyla kuvvetim arttı, Güçlü Tanrıdan nam aldım, Anamız Etügen’in yardımıyla buraya geldik” demiştir. (MGT, 1995: 51).

2f. Cengiz Han’ın Çadırla Simgeselleşen Devleti ve Cihan Hakimiyeti

Moğolların Gizli tarihinde geçen, cacır (Türkçe çadır), Türkçe’den geçmiş görünmektedir. (Albay, XI. TTKongresi: 536). Çadır ve gökyüzü arasında kozmolojik bağ kuran Türkler, Kağan otağı ve gökyüzü arasında da bu bağı kurmuşlar nitekim Kağan çadırı bütün bir kainatı dolayısıyla cihan devletini temsiliyet noktasına gelmiştir. Hun döneminde Çinli elçilerin Kağan otağına girerken belirli kurallara uymak zorunda oldukları bilinmektedir. Benzer biçimde Hakan otağı (kuru, çavaç) Gök-Türklerde devlet timsali olduğu için, Çinlilere 634’de esir düşen

Gök-Türk Kağanı Hsie-li, kendisine verilen saraya girmeyi reddederek, otağını kurdurmuştu. (Esin, 1985: 9). Türklerde Çadırın ve Kağan'ın ifade ettiği bu kozmik değer, Uygurlar vasıtasıyla Moğollara da geçmişti. Moğolların Gizli Tarihinde: Merkitlilere karşı Camuha'dan yardım isteyen Temuçin'e (Cengize) Camuha: "Çadır bacasından girerek, Çadır direğini devirelim, Onun kutsal çadır direğini parçalayarak, Bütün ulusunu yerle yeksan edelim" (MGT, 1995: 45-46) diyerek çadır ve devlet arasındaki bağa işaret etmiştir.

Türk telakkisinde çadır ve devlet arasındaki bağlantıya uygun olarak Moğolların Gizli Tarihinde, Cengiz'in İmparatorluğunun müjdelenmesiyle, çadırı arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Horçi uzun Temuçine:

"Camuha'yı terk etmemiş olurduk fakat ilahi bir işaret bana (rüyamda) şunları gösterdi. Beyaz bir inek gelerek Camuha'nın etrafında dolaştı ve onun çadır arabasını süzdü, sonra da Camuhayı süzdü. Derken, boynuzsuz (başka) bir beyaz öküz sırtına yüklenmiş büyük bir çadır direğini çekerek geldi. O, büyük araba izinden, Temuçin'in peşinden gömürdeyerek geliyor ve gökle yer, Temuçin'i ulusun hükümdarı ilan ettiler. Şimdi (Temuçin) ulusu idaresine alsın diyordu. Bu hayırlı alametler bana istikbali haber verdi" demiştir. (MGT, 1995: 56).

2g. Askeri Alanda Etkileşim

Etkileşim ve fayda sadece kültürel ve siyasi alanla da sınırlı kalmamış maddi kaynaklarda kullanılmıştır. Cengiz-Han çağında Moğollara seyahat eden Çinli elçiler, Moğolların çelik işlemesini bilmediklerini yazarlar. Moğol generalleri ve orduları kendi kılıçlarını Uygurlara ısmarlarlardı. (Ögel, 1971, c. I: 130). Cengiz Han'ın ordusunda pekçok Türk askerinin varlığı kabul edilen bir tarihi durumdur. Bunun yanı sıra Türklerin askeri sistemi pekçok unsur gibi Moğollar tarafından bire bir taklit edilmiştir. Kaynaklardan öğrendiğimize binaen Moğol ordularının teşkilatlanması büyük Hun Hakanı Mete'nin kurduğu sistem üzerinde çalışmaktaydı. Cüveyni'nin naklettiğine göre: Moğollarda ordu düzenleme sistemi şöyleydi:

"İnsanları onar onar bölerler, her on kişiden biri diğer dokuzunun emiri olur. On emir arasından birini yüz kişinin emiri (emir-i sad) yaparlar, geri kalanını onun emrine verirler. Aynı şekilde insanları bin ve on binlik gruplara koyarlar. Bu şekilde bir emiri on bin kişinin başına getirirler. Ona emir-i tümen derler. Bir işi önce emir-i tümene havale ederler. O bin kişinin emirine havale eder. Sırasıyla on kişinin emirine kadar varır." (Cüveyni, 1999: 90).

Sonuç

Dünya tarihinin en büyük fatihlerinden biri Cengiz Handır. 12. Yüzyılın sonlarında başlattığı ve 13.yüzyılın başlarında büyük başarılar elde ettiği mücadelesi, bugüne kadar ulaşılan en geniş bitişik sınırlı imparatorluğun doğmasıyla sonuçlanmıştı. Cengiz Han'ın kurduğu imparatorluk, Çin, İran, Anadolu, Orta Doğu ve Avrupa'ya kadar genişlemişti. Bu büyük Fatih'in hayatı ve idealleri şüphesiz ilgi çekicidir ve merak konusu olmuştur. Bu konu hakkında en önemli kaynak 1240 yılında yazıldığı bilinen "Moğolların Gizli Tarihi" adlı eserdir. Bu eseri okuyan her Türk tarihçisi o dönem Moğol kültürü ve Cengiz Han devleti ile Türk kültür tarihinin önemli öğeleri olan Hun, Gök-Türk ve Uygur devletleri arasındaki kültürel benzerliği kolaylıkla fark edecektir.

Tarihin erken dönemlerinden itibaren benzer coğrafyalarda yaşamış Türk ve Moğol toplulukları arasında esasında belirgin farklılıklar mevcuttu. Daha erken bir tarihte göçebe çobanlığa geçen Türklerin, ekonomileri, aile yapıları ve içtimai özellikleri ile Moğolların özellikleri birbirine benzememekteydi. Sahip oldukları nitelikler sayesinde Türkler daha Hun çağında güçlü devletler kurabilmişlerdi. Moğollar'da özellikle Büyük Hun Kağan'ı Mete döneminden itibaren bu güçlü Türk devletlerinin hakimiyet sahası altında yaşamışlardır. Göktürk ve Uygur devletleri

Turkish Studies

içerisindeki tabiiyetleri de dikkat çekicidir. Türk kültürünü tanıma ve ondan istifade edebilme fırsatını ve yeteneğini gösteren Moğollarda, Cengiz Han dönemine gelindiğinde kültürel alandaki benzerlikler son derece dikkat çekicidir. Cengiz'in Mogol devletinde gördüğümüz dini hayata dair unsurlar; eylem ve faaliyetlerinde Türkçe Tengri, Mogolca Tegri'den yardım beklemesi, kainatın ve dünyanın güç unsurları olan Güneş ve Ay'a duyduğu saygı, dini hayat içerisinde Şamanist unsurların varlığı bu alandaki benzerliklerin bir kısmıdır. Devlet anlayışında; cihan hakimiyeti fikrinin ortaya çıkması, Türkçenin, Moğol devletinde muteber bir dil olması, töre, yasa, gibi esasen Türkçe kökenli kavramların ve anlayışların uygulanması da dikkat çekicidir. Yine Cengiz Han'ın kendi soyunu tıpkı Çin kaynaklarının bize bildirdiği Gök-Türk devlet kurucuları gibi kurt soyuna dayandırması da üzerinde durulması gereken bir benzerliktir. Cengiz Han'ın kurduğu devletin belli bir süre sonra başkent olarak Türklerin kutlu vatanı Ötüken'i seçmesi ve yine Cengiz Han'ın tıpkı Oğuz Kağan gibi doğumundan itibaren ilahi bir görevle ve nitelikle donatılması, Türk kültürünün, Cengiz Han'da ve onun kurduğu devlette çok güçlü biçimde etkili olduğunu ispatlamaktadır. Hun Hakanı Mete'nin "tüm yay geren toplumlari birleştirdim şimdi onlar Hun oldular" şeklinde ifade ettiği millet ve devlet olma anlayışı, Cengiz Han'ın dilinde "Çadırlarda yaşayan tüm halkları birleştirdim" şeklinde hayat bulmuştur. Orhun Abidelerinde Bilge Kağan'ın Türk milletine vasiyet ettiği "Ötüken" den ayrılmayınız ve burada yaşayınız şeklindeki çağrısına uyanlardan biri de Cengiz Han olmuştur.

KAYNAKÇA

- ALBAY, M. Necati, "Moğolların Anonim "Gizli Tarih"İnde Bulunan Türk Adları Ve Bunların Önemleri", XI. Türk Tarih Kongresi, 535- 537.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, Avrupa Hun İmparatorluğu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- ATALAY, Bülent, "Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler" Türkler, Cilt 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (2002) : 859-867.
- BARTHOLD, W. "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair", çev. Abdülkadir İnan, Belleten, Sayı 43, (1947) : 515-539.
- BARTHOLD, V.V., Asya'nın Keşfi, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000.
- BANG.W.,G.R.Rahmeti. Oğuz Kağan Destanı, İstanbul: İÜEF. Türk Dili seimeri, 1936
- BAYAT, Fuzuli, Oğuz Destan Dünyası, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- BAYAT, Fuzuli, Türk Mitolojisi Sistemi 1-2, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- BULUÇ, Sadettin, "Şamanlık", İslam Ansiklopedisi, C. XI, 1968.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Tukyu Ve Uygurlarda Han Unvanları",Türk Hukuk ve İktisat Tarih Mecmuası, Cilt 1, (1931) : 105-119.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Cihan Edebiyatında Türk Kobuzu", Ülkü Dergisi, S.45, (1936) : 203-215
- CAHUN, Leon, Asya Tarihine Giriş, çev: Sabit İnan Kaya, İstanbul: Seç Yayınları, 2006.
- CÜVEYNİ, Alaaddin Ata Melik, Tarih-i Cihan Güşa, çev: Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- EBERHERD, Wolfram, "Toba'ların Hayvancılığı". Belleten, Cilt IX. 1945.
- ELİADE, Mircea, Şamanizm, Çev: İsmet Birkan, İstanbul: İmge Yayınları, 1999.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- ELİADE, Mircea, Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003.
- ERGİN, Muharrem, Orhun Abideleri, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 37.Baskı, 2006.
- ESİN, Emel, Türk Kültür Tarihi, “İç Asyada ki Erken Safhalar”, Ankara: AKDT. Yüksek Kurumu Yayınları, 1985.
- ESİN, Emel, Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.
- GABAIN, A.Von, “Renklerin Sembolik Anlamları ‘A.Ü.DTCF, Türkoloji Dergisi, 1968.
- GABAIN, A.Von, Türkoloji Makaleleri, Der. Yusuf Gedikli, İstanbul: 2009.
- GOLDEN, Peter B., Türk Halkları Tarihine Giriş, Çev. Osman Karatay, Ankara: Karam Yayınları, 2002.
- GÖKALP, Ziya, Türk Medeniyet Tarihi, (Haz. İsmail Aka - Kazım Yaşar Koprıman), İstanbul: Güneş Yayınları, 1976.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, Dedem Korkutun Kitabı, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973.
- İBN FAZLAN, Seyahatname, çev: Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınları, 1995.
- İNAN, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, 1998.
- İNAN, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1998.
- İNAN, Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, 2006.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Eski Türk Dini” Ülkü Dergisi, Sayı 3, (1972) : 1-34.
- KAŞGARLI Mahmud, Divanü Lugat-İt-Türk, Cilt I, II, III, IV. Çev: Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.
- KURAT, Akdes Nimet, “Göktürk Kağanlığı”, DTCF.Cilt X.Sayı1-2., (1952) : 13-53.
- MOĞOLLARIN GİZLİ TARİHİ, Yazarı Bilinmiyor, çev: Ahmet Temir, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Baskı 1995.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1, 2, İstanbul: MEB Yayınları, 1971.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4.Baskı, 2003.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Baskı, 2006.
- PAN KU, Han Shu, “Han Hanedanlığı Tarihi“, (Haz. Ayşe Onat-Sema Orsoy-Konuralp Ercilasun), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- RASONYI, Laszlo, Tarihte Türklük, Ankara: TKAE Yayınları, 1971.
- ROUX, Jean Paul, Altay Türklerinde Ölüm, Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1999.
- ROUX, Jean Paul, Türklerin Ve Moğolların Eski Dini, Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

-
- RUGOFT, Milton, Marco Polo Doğu ve Batı Kaynaklarında Çin Seyahati, Çev. Hande Loddo, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.
- TANYU, Hikmet, İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, Ankara: AÜ. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- TURAN, Osman, “Çingiz Adı Hakkında”, Belleten Cilt.5, 1941.
- TURAN, Osman, “Türkler Ve İslamiyet”, DTCF. Der. C. 4, (1946) : 457-485.
- TURAN, Osman, “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi” Türkler, Cilt.2, Yeni Türkiye Yayınları, (2002): 845-855
- TURAN, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul: Ötüken Yayınları, 15. Baskı, 2006.